

Olli Matikainen

Kohtaamisia itärajalalla: Täyssinän rauhan 1595 jälkeisen rajankäynnin sosiaalipsykologiaa

Ikuisen rauhan rajankävijät

Laurin päivänä 10.8.1595 aika oli tullut. Ruotsalaiset ja venäläiset olivat jo jonkin aikaa tarkkailleet toisiaan Siestarjoen penkereiltä, kun paviljonkeja pystytettiin rajaneuvotteluja varten.

Majoitusmestari Mårten Larsson komensi kaksi ratsumiestä mukaansa, ylitti joen ja käveli venäläisten leiriin. ”Suurivaltaisen, koko Ruotsin ja Puolan kuninkaan Sigismundin” nimissä Mårten Larsson tervehti venäläisiä rajaneuvotteluiden aloittamiseksi ja pahoitteli, että Ruotsin valtuutetut eivät olleet päässeet paikalle aiemmin sovittuna aikana. Syynä olivat sääolot, kuten venäläiset saattoivat Suomenlahdelle vilkaisemalla huomata. Vastaanotto oli ystävällinen, joten rajankäynti voitiin aloittaa seuraavana päivänä.¹

Inkeriläisessä Täyssinän kylässä toukokuussa 1595 solmittu rauha päätti vuodesta 1570 kestäneen raskaan sotajakson. Ruotsalaiset ja venäläiset olivat kypsyneet rauhaan, sillä sotaväsymys oli tehnyt tehtävänsä. Sekä Ruotsissa että Venäjällä oli käynnissä sisäinen valtataistelu ja dynastinen kriisi ovella. Silti rauhan solmiminen oli vaikeaa katkerien epäluulojen ja omien tappioiden myöntämisen mahdottomuuden vuoksi. Yhteinen pohja oli huterana, mutta katse voitiin aina kääntää ulospäin. Rauhanneuvotteluja käytiin Pyhän Saksalais-roomalaisen keisarikunnan välityksellä, jolloin osapuolet saattoivat viritellä kristittyjen hallitsijoiden yhteisrintamaa ”kauheaa turkkilaista verikoira ja kristityn nimen perivihollista” vastaan.²

Historiallisesti Täyssinän rauhan merkittävin saavutus oli, että ensimmäistä kertaa Ruotsin ja Venäjän välinen raja Suomenlahdelta Jäämerelle päätettiin määritellä yksityiskohtaisesti. Ruotsi ja Venäjä olivat sitten Ruotsin kuningas Maunun ja Novgorodin ruhtinas Jurin vuonna 1323 Pähkinäsaarella solmiman rauhansopimuksen kehittyneet keskusjohtoisiksi valtakunniksi, jotka kykenivät määrittelemään territorionsa. Rauhansopimukseen kirjattiin, että rajalinjan tarkastivat yhteistyössä kolme molemmilta puolilta nimettyä komissiota. Ensimmäiset komissiot kävivät rajan Suomenlahden Siestarjoelta Puumalan neljänneksen Savossa, toinen komissio jatkoi työtä Maanselälle Venäjän puolella olevaan Repolan kylään asti ja kolmas Kainuusta Jäämerelle saakka. Täyssinän rauhassa 1595 vahvistettua rajalinjaa ja sen määrittämisestä käytyjä kiistoja ruotsalaisten ja venäläisten välillä on kirjallisuudessa käsitelty kivi kiveltä.³ Ruotsalaisten

rajankäyntikomissioiden toiminnasta säilyneet lähteet kertovat paljon muustakin kuin rajoista. Seuraava esitys keskittyy Ruotsin rajakomissioiden toiminnan kulttuurisiin ja sisäpoliittisiin ulottuvuuksiin. Millainen oli ruotsalaisten suhde venäläisiin? Kuinka ruotsalaisten keskinäiset suhteet heijastuivat neuvotteluihin? Miten ja millä perusteella rajoista sovittiin?

Ruotsalaiset valmistautuivat kesällä 1595 rajankäyntiin sisäpoliittisesti kireässä tilanteessa, joka oli vähä vähältä kärjistynyt Juhana III:n kuoleman 1592 jälkeen. Vallasta taistelivat Ruotsin ja Puolan kuninkaaksi kruunattu Juhanan poika Sigismund ja hänen valtionhoitajaksi nimitetty setänsä Kaarle-herttua. Suomen aatelin rooli valtapelissä oli merkittävä, sillä valtakunnan itäosaa hallitsi käskynhaltijan laajoilla valtuuksilla Sigismundin vahvin luottomies ja Kaarlen arkkivihollinen, marski Klaus Eriksson Fleming. Mirkka Lappalainen on kuvannut rivejä Sigismundin taakse suoristaneen Flemingin valtaa Suomessa aikansa sotilasdiktatuuriksi. Rajankäynnin järjestäminen oli valtionhoitaja Kaarle-herttuan vastuulla: rajan vahvistaminen ja rauhannehtojen täyttäminen oli sekä Kaarlelle että hänen vastustajilleen haavoittuvassa sisäpoliittisessä tilanteessa ensiarvoisen tärkeää.⁴

Kaarle-herttuan kesäkuussa 1595 rajankäyntiä varten antamat neuvottelutaktiset ohjeet komissaareille toivat yksityiskohtaisuudessaan ja epäluuloisuudessaan mieleen muistoja hänen isästään Kustaa-kuninkaasta, vaikka Kaarle osasikin varsin hyvin ennustaa, mitä neuvotteluissa saattoi tulla eteen. Herttua evästi rajankävijöitä, että kohtaamissa rajalla oli varauduttava esiintymään vähintään yhtä isolla seurueella kuin venäläisillä oli. Riittävä voimannäyttö tarkoitti mielellään viisikymmenpäiseksi sakenevaa joukkoa ”kaikenlaisia ihmisiä, jalosukuisia ja -suvuttomia”. Kaarlen mukaan oli viisasta, että venäläiset saivat ilmaista käsityksensä ja vaatimuksensa ensin. Tämän jälkeen oli tiedusteltava omilta rajatalonpojilta, pitivätkö venäläisten käsitykset paikkansa. Kaarle arveli, että ”perivenäläiseen tapaan” eivät pitäneet. Vedätysyrityksistä ei saanut hermostua, vaan komissaarien piti vedota ”asiasta parhaiten tietävien todistukseen” eli rajan asukkaisiin. Kaarle arvasi venäläisten vetävän hihastaan ”vanhoja sinettejä ja kirjeitä” eli käytännössä ruhtinas Jurin ja kuningas Maunun vuoden 1323 sopimuksen jäljennöksiä, joiden rajalinja oli pohjoisilta osiltaan ruotsalaisille epäedullinen sekä vuosisatojen aikana muotoutuneen todellisen nautinnan ja asutuksen vastainen. Pähkinäsaari-korttiin oli nokitettava, että välissä oli ollut ”paljon sotaa ja vainoa”. Kaarlen mukaan ”historia ja kronikat” osoittivat, että syy ikiaikaisiin rajasotiin oli ollut venäläisten. Nyt mahtavat valtakunnat olivat menneistä vääryyksistä huolimatta tekemässä rajalle vakiintuneen tositalanteen pohjalta ”ikuista rauhaa, kuninkaasta kuninkaaseen ja suuruhtinaasta suuruhtinaaseen”.⁵

Arvokkaimpana neuvotteluvalltina Kaarle muistutti ruotsalaisten hallussa olevasta Käkisalmen linnasta, joka rauhansopimuksen mukaisesti luovutettaisiin vasta rajankäynnin vahvistamisen jälkeen. Kaarle vannotti rajankävijöitä olemaan tarkkana ennen rajamerkkien hakkaamista, sillä rajan eri puolilla asukkaat saattoivat tuntea maantieteelliset kohteet eri paikannimillä. Kaiken kaikkiaan Kaarlen komissioille ratkaistavaksi antama yhtälö oli haastava. Mistään ei pitänyt antaa periksi, mutta raja oli saatava vahvistetuksi nopeasti venäläisiä suututtamatta. Erikseen herttua mainitsi periaatteellisesti tärkeinä Seiskarin saaren Suomenlahdella ja Riitamaan kiistanalaisen alueen Kannaksella. Kaarle lupasi varustaa komissaarit kuninkaan kansliasta löytyvillä dokumenteilla ”muistoissa korkea-arvoisen” Kustaa-kuninkaan aikaisista rajantarkistuksista. Viimeisen harkintavallan mahdollisiin joustoihin herttua pidätti itselleen: jos neuvottelut rajalla ajautuivat umpikujaan, oli komissaarien vedettävä henkeä ja vedottava päätäntävaltuuksien puuttumiseen.⁶

Neuvottelijoina Kaarle nimitti riittävän arvovaltaisia ja itärajan olosuhteisiin perehtyneitä rälssimiehiä. Viipurin linnan, Olavinlinnan ja Käkisalmen linnan toimessa olevien linnanvoutien rooli oli keskeinen. Eteläisen komission ensimmäisenä mainittiin Käkisalmen isäntä Lars Torstensson Ram, joka oli toisen polven jalosukuinen. Hänen isänsä oli Kustaa Vaasan aateloima, kuninkaan palveluksessa amiraaliksi noussut Torsten Salomonsson. Viipurin linnanvouti Mats Larsson Kruus oli kotoisin Pohjanlahden länsipuolelta. Myös hänen isänsä oli Kustaa-kuningas aateloimut. Pernajan Arvid Tönnesson Wildeman edusti itärajan olotuntevaa vanhaa itäuusmaalaista rälssiä.⁷

Olavinlinnan voutin Gödik Gustafsson Fincken juuret olivat keskiaikaisessa rälssisuvussa, jonka hänen isänsä ja setänsä olivat Kustaa Vaasan palveluksessa nostaneet valtaneuvostasolle. Lehtisten Klaus Hermansson Fleming oli ikäpolvensa näkyvimpiä aatelismiehiä, joka saattoi tukeutua rälssin ylemmän kerroksen sujuverkostoon. Hänen lankonsa, Halikon Vuorentauksen Jöran Henriksson Horn kuului keskiaikaisen mahtisuvun Kankaisten haaraan. Horn oli toiminut 25-vuotisen sodan aikana avaintehtävissä Baltiassa; palvelusuran käännteisiin kuului myös kuolemantuomio ja armahdus Kaprion linnan luovuttamisesta venäläisille 1590. Arvid Henriksson Tawastin taustalla oli hänen käyttöönsä ottamansa sukunimen mukaisesti Hämeessä vaikuttaneita rälssisukuja. Tawast oli hankkinut kannuksensa Juhana III:n palveluksessa eri tehtävissä ja oli arvoaan nostaneena kiinnittynyt hänen poikansa Sigismundin uskolliseksi palvelijaksi.⁸

Eteläisen ja keskisen komission jäsenissä oli Sigismundin ja Kaarle-herttuan valtakamppailussa kuninkaalle ja marski Flemingille lojaaleja (Tawast ja Wildeman), tasapainoilijoita (Fincke) sekä marski Flemingin rautaiseen komentoonsa avoimen vastahankaisesti suhtautuneita (Fleming ja Horn).

Pian rajankäynnin jälkeen menehtynyttä Lars Torstenssonia ja viimeiseen asti Sigismundia asiaa ajanutta Tawastia lukuun ottamatta kaikki säästivät päänsä sisällissodan päätyttyä Kaarlen voittoon 1599, heistä Fleming ja Wildeman tosin maanpaon jälkeen. Nimityksiin lienee politiikkaa enemmän vaikuttanut paikallistuntemus ja sotakokemus venäläisistä. Esimerkiksi Fleming ja Tawast olivat ennen Finckea toimineet Savonlinnan linnanvouteina.⁹

Aiemmin summittaisesti määritellyn Lapin rajan käymisellä menestyksekkäästi Jäämerelle asti oli herttualle suuri henkilökohtainen merkitys. Pohjoisen komission kokoonpanon saamiseksi riittävän arvovaltaiseksi Kaarlella oli eniten mietittävää, sillä sopivia ja halukkaita henkilöitä henkisesti ja fyysisesti vaivalloiseen tehtävään lapinkyliä samoamaan ei ollut ilmoittautumassa jonoksi asti. Hans Hansson (Erthel) oli saksalaisen upseerin avioton poika, joka oli marski Klaus Flemingin epäsuosiossa. Flemingille katkeroitunut Monikkalan herra alkoi toimia Pohjanmaalla herttuan käsikassarana; puolenvaihtoa tarkoitti suomalaisten rälssimiesten sigismundilaisen enemmistön hyljeksimäksi ajautumista. Hans Hansson oli kesällä 1595 vielä hyvissä väleissä ainakin Olavinlinnan Gödik Fincken kanssa, sillä hän tilitti patronuksenaan puhuttelemalleen ”junkkerille”, kuinka Kaarle-herttua oli ”pakottanut” hänet Gripsholmenissa käydyissä neuvotteluissa tähän epämiellyttävään tehtävään. Hans Hanssonin ensikosketus venäläisiin neuvottelijoihin Kuhmon Lappolanjärvellä elokuussa 1595 jäi tuloksettomaksi ja hänellä oli käyttöä muualla, joten pohjoista rajankäyntiä jatkamaan herttua määräsi Ruotsista Mauritz Jöranssonin. Joutsenen (Svan) nimikirjaimiensa oheen piirtänyt Djulan herra oli kokenut hallintomies, joka oli palvellut pitkään Jo Juhana-kuningasta. Hänellä oli kumppaninaan Sven Pedersson Bagge (af Söderby), joka oli hyvin pohjoisen oloihin sotapalveluksessa Kuolan retkillä perehtynyt ruotsalainen rälssimies. Herttua nimitti komission vielä hollantilaisen sihteerinsä Gerdt Jostingin, joka oli Kaarlen käskystä selvitetty pohjoisen oloja talvella 1595. Pohjoisen komission jäseniä yhdisti vankkumaton lojaalius herttualle. Komission jäseneksi nimitetty, marski Klaus Flemingin kannattajaksi tiedetty Pohjanmaan alilaamanni Erik Olofsson tunsu olonsa epämuikavaksi ja jättäytyi pohjoisen komission ulkopuolelle ”kahden herran” palvelemisen aiheuttaman ristiriidan vuoksi.¹⁰

Venäläiset ja aatelin säätyidentiteetti

Ruotsin ja Venäjän vihamielisiä suhteita 1500-luvun Vaasa-kuninkaiden aikana on usein havainnollistettu siteeraamalla Kuningas Juhana III:n ja tsaari Iivana IV:n vuosina 1568 – 1577 käymää solvaavaa kirjeenvaihtoa. Venäjä-kuvan hahmottumista tutkineen Kari Tarkiaisen mukaan

kirjeenvaihto jäljennettiin Tukholmassa visusti kahteen kopiokirjaan ”opetuksiksi tuleville polville siitä, kuinka idän hirviön kanssa on riideltä ja sana annettu sanasta”. Turun piispan Paavali Juustenin samanaikaiset kärsimykset Ruotsin lähettiläänä Novgorodissa ja Moskovassa tunnettiin Suomessa varmaankin laajalti. Myös vuonna 1592 alkaneissa rauhanneuvotteluissa loukkaava uhittelu ja mielenosoitukset olivat molemminpuolisia. Venäjän imperiumista oli muotoutunut ”toinen”, jota vastaan omaa länsimaista identiteettiä peilattiin. Kiivasta sanailua voi lukea oireena syntymässä olevien kansallisvaltioiden identiteetin rakentamisena ja sen raivokkaana puolustamisena. Kamppaileva asenne suhteessa venäläisiin kaikui myös Kaarle-herttuan antamissa neuvotteluohjeissa sekä rajakomissioiden memoriaaleissa rajaneuvottelujen etenemisestä.¹¹

Eteläisten komissioiden rajaneuvottelut alkoivat elokuussa 1595 lupaavan ”kristillisessä” hengessä Suomenlahden Retusaaren jakamisella. Ensimmäiset karikat selvitettiin, kun määrätietoisien rationaalisina itsensä esittäneet ruotsalaiset kävivät ensin nuhtelemassa venäläisiä näiden pitämästä päiväunitauosta. Tehtävää helpotti, että rajan eteläisin osuus Kannaksella oli verraten vakiintunut ja rajamerkein pyykitetty. Odotetusti kiistaa syntyi Kaarle-herttuan ohjeissa mainitun Riitamaan kohdalla. Yhtä rajamerkkiä etsittiin molempien puolten talonpoikien kanssa vaikeakulkuiselta suolta. Yksimielisyys saavutettiin pyykin löydyttyä vanhojen rajakirjeiden ennustamasta paikasta. Rajankävijät kiittelivät toisiaan ja vakuuttelivat rauhantahtoisuuttaan, kun neuvottelijat siirtyivät pohjoisemmaksi Vuokselle. Äyräpään Noisniemellä venäläinen pajari ylisti suuruhtinaan lempeyttä ja koputti päätään osoittaakseen, että heidän hallitsijansa ei vaatinut ”hiustakaan” Ruotsin kuninkaalta. Ruotsalaiset vakuuttelivat, että heidän majesteettinsa halusi vain sen, mikä oikeudenmukaista olikin.¹²

Neuvottelut katkesivat Noisniemellä, kun kiista rajan kulkusuunnasta kärjistyi henkilötasolle. Ruotsalaisten valtuuskunnan seniori Lars Torstensson joutui vuoteenomaksi niin, että hän ei yli viikkoon voinut kunnolla puhua tai syödä. Vanhenevan miehen terveyshuolet lienevät olleet todellisia, sillä Torstensson menehtyi pian neuvotteluiden jälkeen. Venäläinen pajari Pjotr Homutov yritti puhutella Käkisalmen herraa tuloksetta tulkin välityksellä. Neuvottelujen etenemisen sitominen Lars Torstenssonin toipumiseen ärsytti ruotsalaisia, jotka nostivat tapelle heitä hiertäneen henkilökysymyksen. Venäläisten seurueessa oli mies, joka oli esitelty pajarina. Äyräpään talonpojat tunnistivat hänet oitis rajan lähellä asuneeksi kaupparmieheksi, joka oli toiminut lotjilla laivurina venäläisten hävitysretkillä. Ruotsalaiset paheksuivat tällaisen miehen lähettämistä todistamaan rajoista. Uskottava aatelismies hän ei ainakaan voinut olla, koska Ruotsissa eivät rälssimiehet lautturin virkaa hoitaneet. ”Valepajari” sai suunvuoron ja puolustautui muistitiedolla, jonka mukaan kuningas Kustaan aikana 60 vuotta aiemmin – tämä oli viittaus vuoden 1537

rajantarkistukseen – ruotsalaisten puolesta rajaa olivat käyneet Anders Nilsson-niminen renkimies ja muuan Viipurin porvari. Kaupparyssän ”satuilun” (lösa saghor) lisäksi ruotsalaisia suivaannutti provosoivilla puheillaan neuvotteluja hämmentänyt Ivan Vasiljevitsiksi esitelty henkilö, jonka oikean nimen ruotsalaiset päättelivät tulkkinsa avulla olleen Fjodor Baslan. Ruotsalaisten mukaan heidän valtakunnassaan väärällä nimellä esiintyivät vain ”kelmit ja petturit, joita ei hyväksytä kunniallisten ihmisten seuraan”.¹³

1500-luvun loppuvuosikymmeninä ruotsalaisesta aatelista kehittyi Vaasa-kuninkaiden palveluksessa aiempaa suljetumpi sääty. Kuten komissioiden aatelisjäsenten elämänurat osoittavat, rälssin identiteetti rakentui kuninkaan palvelemiseen sodan ja rauhan ajan hallinnon toimissa. Myös valtakunnan itäosassa rälssin ylempi kerros alkoi tavoitella länsieurooppalaista ylimystön elämäntapaa. Keskisen komission Klaus Hermansson Fleming tunnettiin aikalaisten keskuudessa ”nuorena” Klaus Fleminginä erotukseksi vanhemman sukupolven marski Klaus Eriksson Flemingistä. Nuoruudella voitiin osuvasti viitata muuhunkin kuin fyysiseen ikäeroon. Klaus Hermanssonin elämänpolkua olivat viitoittaneet nuoruuden akateemiset opinnot Saksassa, mikä näkyi tarvittaessa itsetietoisena sivistyneisyyden osoittamisena. Ero tavoiltaan karkeana soturityypin ja ”nokinenänä” tunnettuun vanhaan Klaus Flemingiin oli aikalaisten silmissä varmaankin selkeä. Ei ollut sattumaa, että venäläiset neuvottelijat valittivat keskisen komission ”nuoren” Klaus Flemingin taipumattomuudesta ja kopeudesta.¹⁴

Ruotsalaisilla rälssimiehillä oli neuvotteluissa valtakunnan edun ohella pelissä oma säätykunniansa, jota he peilasivat venäläisten pajarien esiintymistä vastaan. Kun eteläinen komissio sai työnsä valmiiksi ja rajakirjeet olivat sinettejä vailla, syntyi vielä kiistaa rajakirjeen sanamuodoista. Rajakirjeessä viitattiin Täyssinän rauhansopimukseen ja rauhanneuvottelujen ruotsalaisen valtuuskunnan johtajaan Sten Banériin, jonka ritarillisen arvon venäläiset jättivät mainitsematta. Ruotsalaiset uhkasivat kirjoittaa vastaavasti ilman arvoa venäläisten valtuuskunnan johtajan ruhtinas Tureninin nimen, riisutussa muodossa ”Ivan Samsonovits”. Jupakasta tuotunut Lars Torstensson puhisi jälkeen päin omilleen, kuinka ”ruotsalaiset aatelismiehet asuvat kivitaloissaan ja hauskoissa (lustiga) palatseissaan sekä juovat viinejä ja muita hienoja juomia. Venäläiset pajarit asuvat savupirteissä ja juovat kvassia (qwasa) ja vettä”. Torstensson piti Banérin tittelin poisjättämistä provokaationa ja kunnianloukkauksia suorastaan venäläisten kansanluonteen ja arvottoman huumorintajun osoituksena: ”Tällaista pilkkaahan venäläiset pitivät suorastaan ystävänlahjana”.¹⁵

Tittleihin kompastumiset osoittivat, kuinka epäluulo oli molemmin puolin syvää ja vastapuolen epäiltiin vetävän kotiin päin viimeiseen asti aina siihen saakka, kuin sinetit oli painettu

rajakirjeisiin. Ruotsalaisten memoriaalin mukaan sopimusneuvottelujen henki oli venäläisillä ”tänään pidetään, huomenna rikotaan”. Heinäkuussa 1595 Tukholmasta Ouluun saapunut pohjoinen komissio oli hyvin varustautunut arvonomukaisesti vaateetettuna ja rajankävijöiden kestittämiseen oli varattu viinejä Espanjasta, Ranskasta ja Reiniltä. Ensimmäiset neuvotteluyritykset elokuussa 1595 Kuhmon Lappolanjärvellä menivät kuitenkin myttyyn. Syynä oli epätietoisuus pohjoisen rajankäynnin oikeasta aloittamispaikasta, sillä venäläiset odottivat ruotsalaisia Pohjois-Savon Pizamäelle eikä kumpikaan valtuuskunta halunnut siirtyä toisen luo. Venäläiset tarttuivat ruotsalaisten valtuuskirjeen sanamuotoihin ja ilmoittivat saksankielisessä vastauksessaan, että Kaarle-herttuan kanssa he eivät halunneet kirjoitella mitään, vaan vastapuolena piti olla ”Ruotsin kuningas” Sigismund. Venäläiset halusivat nähtävästi korostaa olevansa tekemässä jonkinlaista ”erillisrauhaa” Puolan kysymyksestä riippumatta, sillä he säännönmukaisesti ”unohtivat” Sigismundin aseman Puolan kuninkaana. Hallitsijoiden tittleistä oli väännetty kättä jo Täyssinän rauhanneuvotteluissa. Ruotsia taitavan tulkin puuttumiseen vedonneet venäläiset ilmoittivat samalla haluavansa käydä kirjeenvaihtoa ruotsin sijasta ”liivinmaaksi” (auf Liflendisch).¹⁶

Hans Hansson kirjoitti pohjoisen komission elokuussa 1595 Maanselällä käymistä neuvotteluista perusteellisen memoriaalin, jossa hän pyrki todistamaan noudattaneensa pilkuntarkasti Kaarle-herttuan ohjeita ja osoittamaan, kuinka hän uskalsi sanoa venäläisille tarvittaessa suorat sanat. Hans Hanssonin mukaan hän torjui päättäväisesti venäläisten yrityksen neuvottelujen siirtämiseksi peninkulmia Venäjän puolelle. Vastapuolta hän moitti siitä, kuinka ennen rauhaa syy rajalevottomuuksiin ja verenvuodatukseen oli ollut venäläisissä ja kuinka neuvottelujen jumiutuminen aiheutui heidän ”kelvottomasta käyttäytymisestään” (onyttiga förhåldning). Venäläiset puolestaan kiinnittivät huomiota siihen epäsuhtaan, että ruotsalaiset olivat istuttamassa neuvottelupöytään ”neljä pajarria” heidän kahta vastaan: todellisuudessa tosin vain kaksi ruotsalaisista neuvottelijoista oli rälssimiehiä. Hans Hanssonin mukaan oli aivan sama, kuinka monta heitä on, sillä yhtään enempää he eivät voisi päättää kuin valtuudet riittävät. Näistä sivalluksista pajarit saivat aiheen udella, kenen antamalla valtakirjalla ruotsalaiset oikeastaan olivat liikkeellä. Viestintuojan puheista ja hänen mukanaan olleesta kirjeestä venäläiset olivat ymmärtäneet, että Kaarle-herttuaa pidettiin jo Ruotsin kuninkaana. Viestinviejä jyrkästi kielsi mitään näin petoksellisia puhelleensa ja epäili tulkin kääntäneen valtuuskirjeen tittelit epätarkasti. Hans Hansson piti venäläisille luennon Ruotsin valtiojärjestyksestä sekä kuningas Sigismundin ja valtionhoitaja Kaarle-herttuan tehtävänjaosta, jotta ”ymmärtämättömien osapuolten” levittämät puheet tulisivat kertakaikkisesti kumotuksi. Venäläisten ampuma vastanuoli tiesi paikkansa, sillä se muistutti ikävästi neuvottelukumppanin sisäisestä haavoittuvaisuudesta. Piikittelyistä huolimatta

Hans Hansson kuvasi neuvottelijoiden eronneen sopuisasti. Venäläiset olivat toivoneet ”kaikkivaltiaan Jumalan antaa kuninkaan elää kauan ja pitää rauhan”, mihin ruotsalaiset olivat vastanneet samalla mitalla: ”näin erosimme ystävinä”.¹⁷

Pohjoisen osuuden rajakirjeen vahvistaminen maaliskuun 1596 lopullisissa neuvotteluissa vaati ruotsalaisilta pientä temppuilua, kun allekirjoituksia ja sinettejä ei millään tahdottu saada alle. Venäläiset tulkitsivat rauhansopimusta kirjaimellisesti siten, että Käkisalmen linnan lukot ja avaimet piti saada saman tien, kun pohjoisen rajat oli sovittu. Vaatimusta vauhditettiin uhkailemalla uudella verenvuodatuksella, sillä ”heidän suurruhtinaallaan oli valta ottaa (linna) milloin haluaa”. Saadakseen rajakirjeen vahvistettua ruotsalaisten pohjoinen komissio lupasi lähettää Käkisalmen linnaan kirjeen luovuttamisen valmistelusta, vaikka linnan luovuttamiseen komissiolla tai Käkisalmen linnanvoudilla ei tietenkään ollut valtuuksia. Tämän vuoksi lähetettiin mies kirjeen edeltä viemään viestiä pikavauhtia Käkisalmeen: venäläisten vaatimukset oli tyynesti torjuttava vetoamalla hallitsijan antaman lopullisen valtuutuksen puuttumiseen. Käkisalmen linnan luovuttamisesta tuli hankala ja myös ruotsalaisten keskinäisiä välejä kiristänyt kysymys aina syyskuun alkuun 1597, jolloin venäläiset viimein saivat linnan haltuunsa.¹⁸

Ruotsalaisten keskinäiset suhteet

Venäläisten neuvottelijoiden kanssa pärjääminen oli vain yksi rajankävijöiden kohtaamista haasteista. Ruotsin rajankävijöiden keskinäisistä suhteista ja rajankäynnin käytännön järjestelyistä kertoo yksityiskohtaisimmin Olavinlinnan linnanvoudin Gödik Fincken kirjeenvaihto, jota on kopioitu rajakomissioiden toiminnasta kertovaan asiakirjakokonaisuuteen. Kari Tarkiaisen tutkimus Fincken kopiokirjojen historiasta osoittaa, kuinka vuosien 1594 – 1599 sisäisen kriisin ajalta säilynyt aineisto on samalla mielenkiintoinen osoitus aikansa historiatietoisuudesta.¹⁹ Helge Pohjolan-Pirhonen on mennyt Gödik Fincken nahkoihin ja eläytynyt Olavinlinnan isännän koviin paineisiin. Fincken oli koordinoitava Savon osuuden rajankäynti venäläisten ohella eteläisen ja pohjoisen komission kanssa. Ristiriidat osoittautuivat väistämättömiksi niin omien kuin vieraiden kanssa. Linnanvoudin niskaan hengittivät rajojen vahvistamista kärsimättöminä odottaneet, keskenään vihamieliset Kaarle-herttua ja marski Klaus Fleming. Puntarissa olivat Fincken asema kruunun uskollisena palvelijana ja hänen kunniansa säätyveljien silmissä tilanteessa, jossa aatelin keskinäinen säätysolidarisuus oli rakoilemassa Sigismundin ja Kaarle-herttuan valtataistelun vuoksi.²⁰

Pelkästään puutteelliseen tiedonkulkuun ja maantieteellisiin esteisiin liittyvissä käytännön haasteissa riitti ajan olosuhteissa voitettavaa, kuten keskisen komission toimintaa tutkinut Ulla Koskinen on osoittanut väitöskirjassaan Arvid Henriksson Tawastista.²¹ Käytännön ongelmat olivat viheliäisimpiä pohjoisen erämaataipaleilla, kuten Fincken pohjoiselle komissiolle viestiä viemään lähettämä Hans von Oldenburg kuvasi kevättalvella 1596. Hans von Oldenburg yhdytti pohjoisen komission herrat Maanselällä nykyisen Kuhmon korkeudella maaliskuun alussa. Venäläiset olivat leiriytyneet ruotsalaisista puolentoista peninkulman päähän Ruotsinjärvelle. Ruokatavaroiden kuljetus rajankävijöiden isolle joukolle oli osoittautunut hankalaksi, sillä vetinen suomaa ei ollut jäätynyt riittävästi kantaakseen raskaita hevosia kuormineen. Maastossa oli liikuttava suksilla ja poroilla. Elintarvikehuollossa oli muitakin vaikeuksia, sillä Olavinlinna ei ollut saanut kerättyä pohjoisen komission toivomaa määrää ruokatarpeita Savon talonpojilta, jotka napsivat jo nuijakapinaa enteillen sotaväen rasituksista. Paikan päältä Kainuusta elintarvikkeita oli mahdotonta saada: Hans von Oldenburgin mukaan hänen rämpimänsä 30 peninkulman matkalla ei näkynyt juuri lainkaan taloja. Sotkamossa hän oli tavannut Kainuun ja Savon välistä rajaosuutta käymään määrätty, nälässä kärvistelleet Tavinsalmen nimismiehen Juhana Laurinpojan talonpoikineen ja luovuttanut mukanaan olleet ruokatarpeet näille.²²

Fincke saattoi päätellä Hans von Oldenburgin kirjeestä, että elintarvikkeiden toimittamisen vaikeudet ja Fincken komissiolle lähettämä viesti eivät miellyttäneet pohjoista komissiota. Suoraan tyytymättömyyttä ei viestintuojalle ilmaistu, mutta herrat olivat vastanneet Olavinlinnan uutisiin kysymyksiä herättäneellä hiljaisuudella. Hans von Oldenburg kirjoitti Finckelle korostaneensa tapaamisessa, että Olavinlinnan vouti oli tunnollisesti tehnyt kaikkensa pohjoisen komission toiveiden täyttämiseksi. Hieman aiemmin helmikuussa 1596 Mauritz Jöransson oli kirjoittanut veljellisessä sävyssä Finckelle ja pyytänyt ”kauniin, punaisesta kankaasta valmistetun” neuvottelupaviljongin toimittamista. Fincken ja pohjoisen komission välejä hiersi edelleen jo syksyllä alkanut riita rajankäynnin aloittamispaikasta, sillä kumpikaan komissio ei halunnut käydä Pohjois-Savon Pisamäen ja Kainuun Maanselän välistä rajaosuutta. Täyssinän rauhansopimuksessa tehtävä oli määrätty keskisille komissioille, mutta Kaarle-herttua oli antanut asiasta ristiriitaisia ohjeita. Venäläiset vaativat aluksi Pisalta aloittamista, mutta suostuivat kevättalvella 1596 saapumaan Maanselälle. Asiasta käytiin seikkaperäistä kirjeenvaihtoa, jossa tunteet kuumenivat. Olavinlinnan voudin syyttäminen velvollisuuksien täyttämättä jättämisestä oli pohjoiselta komissiolta jo verraten kovaa kielenkäyttöä. Kaarle-herttuan vihaa pelännyt Fincke purki sydäntään Arvid Henriksson Tawastille ja ihmetteli, ”aivan kuin näillä rajoilla ei olisi ollut samaa herraa”.

Välisuus saatiin lopulta tarkastettua, kun Fincken käskyttämänä Tavinsalmen uskollinen kruunun mies Juhana Laurinpoika merkitsi rajan Pisamäeltä pohjoiseen.²³

Fincken ja pohjoisen komission riidassa oli osaltaan kysymys silkasta mukavuudenhalusta. Pohjoisen komission Sven Pedersson Baggen mukaan Fincken piti ymmärtää, kuinka vaivalloista lapinkävijöiden oli lähteä takakäteen selvittelemään rajaa etelään Pisavuorelle asti. Fincke puolestaan kärsi liikkumista vaikeuttavasta sotavammasta, jonka vuoksi hän ei ollut ”hiihtomiehiä”. Raihnaisuuteensa vetosi myös Arvid Henriksson Tawast, joka ilmoitti liikkuvansa rajantarkistustehtävissä mieluiten vain vesitse. Keski- ja pohjoisen komission muut herrat olivat tehtäväänsä avoimen vastahakoisia, saati lähtemään pohjoisen korpiin. Klaus Hermansson Flemingin ja Jöran Henriksson Hornin kirjeessä Finckelle ja Tawastille kesäkuun lopussa 1595 seisoivat joistakin heidän ja hallitsijan suhteisiin liittyneistä, mieliä kuohuttaneista syistä, että tehtävä ei olisi heille kuulunut. Lähdettävä toki oli käskyn käydessä, jotta heidän kuuliaisuuttaan hallitsijalle ja Kaarle-herttualle ei epäiltäisi tai heidän sotakentillä viettämänsä ”pahat päivät” ja kärsimyksillä puolustetut valtakunnan perintömaat eivät valuisi hukkaan. Herttuan ohjetta viidenkymmenen hengen kirjavan seurueen nostattamisesta rajalle Fleming ja Horn kommentoivat kyynisesti: hyvä, jos Karjalasta ”viisi kunnollista miestä” löytyy. Majoitusmestari Ambrosius Henrikssonin lippukunnan nihdit ja muutama vanha rajatalonpoika saivat riittää. Fincken tehtävänä oli järjestää asiat niin, että reissu olisi säätyveljille mahdollisimman siedettävä. Se tarkoitti liikkumista mahdollisimman paljon vesitse arvokkaalla kankaalla vuoratuilla kavasseilla sekä riittävää, arvon mukaista juoma- ja ruokatarjoilua. Fincke joutui pian harmikseen huomaamaan, että laatuviinejä ja siirtomaatuotteita ei noin vain ollut Viipurista heti saatavilla. Ulla Koskinen ja Anu Lahtinen ovat kiinnittäneet huomiota Fincken järjestelemään aatelin seksuaalimoraalin paljastavaan erityispalvelukseen, jota aiempi kirjallisuus ei ollut katsonut mainitsemisen arvoiseksi asiaksi. Klaus Flemingin ”Maisa” kuljetettiin leiriin salaa nihdinvaatteisiin puettuna.²⁴

Kaarle-herttuan ja marski Klaus Flemingin välinen jännite oli Finckelle kiusallinen ja tasapainoiltava asia, sillä kumpaakaan ei auttanut suututtaa. Fleming kiirehti elokuun alussa 1595 Finckelle ja Tawastille rajankäynnin aloittamista Savossa, vaikka Fleming nuorempi ja Horn viipyivät vielä Varsinais-Suomessa jälkimmäisen isän hautajaisten vuoksi. Marskille ei kannattanut sanoa vastaan, mutta kiirehtimisen vuoksi myöhemmin paikalle saapuneet nuori Fleming ja Horn närkästyivät Finckelle ja Tavastille rajankäynnin aloittamisesta ilman heitä. Fincke saattoi aistia rivien välistä herttuan ja Klaus Flemingin väliset erimielisyydet silloinkin, kun jälkimmäinen syksyllä 1595 vannotti kuninkaan valtuuttaman käskynhaltijan asemaansa

vetoamalla, että herttuan komissaareille antamat ohjeet eivät missään tapauksessa saaneet vuotaa venäläisten korviin. Niistä kun saattoi päätellä, että herttua olisi tiukan paikan tullen valmis myönnytyksiin.²⁵

Helpottunut Gödik Fincke kiiruhti kirjoittamaan Kaarle-herttualle heti, kun keskinen komissio oli saanut työnsä päätökseen lokakuun lopussa 1595. Vaivalloinen rajankäynti oli Fincken mukaan ollut suuri menestys, sillä valtakunnalle oli Savon osuudella voitettu kirjeellä ja sinetein vahvistettuna lisäalueita. Tästä voitosta Fincke pyysi osaa itselleen ”pitkäaikaisen palvelun” hyvityksenä. Samassa yhteydessä oli sopiva hetki muistuttaa Olavinlinnan taloudellisten resurssien niukkuudesta ja selittää, miksi Fincke ei kutsukirjeen myöhäisen saapumisen vuoksi ehtinyt Kaarle-herttuan isännöimille, Sigismundin kannattajien silmissä osallistujat poliittisesti kompromettoiville Söderköpingin valtiopäiville. Herttua epäilemättä näki Fincken vaikuttimien taakse, mutta tämä oli pelin henki vastavuoroisten palvelusten maailmassa. Myöntämällä Finckelle palkkion herttua arveli ostavansa itselleen uskollisuutta ja kannatusta Suomesta, missä hänellä ei sitä aateliston keskuudessa näihin aikoihin liikaa ollut.²⁶

Talonpoikien todistus vai vanhat asiakirjat

Täyssinän rauhan jälkeisessä rajankäynnissä määriteltyä rajalinjaa on kirjallisuudessa käsitelty yksityiskohtaisesti, joten tässä yhteydessä on tarpeen nostaa esiin vain muutama rajojen määrittelyn periaatteisiin liittyvä havainto. Rajahistorioitsijat Kimmo Katajala ja Jukka Korpela ovat korostaneet vuonna 1323 määritellyn Pähkinäsaaren rauhan rajan myöhemmistä valtioiden välisistä lineaarisista rajoista poikkeavaa luonnetta. Korpelan mukaan keskiajalla hallitsijoiden sopimuksissaan piirtämät rajat ja paikallisten asukkaiden asutus- ja nautintasuhteiden määrittämä todellisuus elivät omaa elämäänsä etenkin asuttamattomilla erämaa-alueilla. Dokumenttien ja todellisuuden vastaamattomuuden huomasi myös rajankäyntiin kesällä 1595 valmistautunut Olavinlinnan Gödik Fincke kääntäessään talonpojille Pähkinäsaaren rauhansopimuksen latinankielistä jäljennöstä. Talonpojat eivät tunnistaneet sopimustekstissä mainittuja paikannimiä rajan kiinnekohdiksi. Pähkinäsaaren rauhan jälkeen rajaa oli paikallisesti määritelty uudelleen ja vanhoja asiakirjoja oli korjailtu molemmilla puolilla tarkoituksenmukaisesti. Varmaa pohjaa rajalinjan ”oikean” kulun määrittämiseksi ei ollut kummallakaan osapuolella, joten Täyssinän rauhansopimukseen kirjattiin periaate rajalinjan selvittämiseksi ”kokemusasiantuntijoiden” eli vanhojen ja luotettavien rajatalonpoikien avulla.²⁷

Eteläisten komissioiden aloittaessa työnsä suurruhtinaan valtuutetut korostivat, että heillä itsellään ei ole varmaa tietoa rajojen kulusta (wethe the icke sielfwa hwilke som rätteste äre). ”Vanhimpien ja hyväluontoisimpien talonpoikien” oli molemmilta puolilta todistettava rajalinjan todellinen kulku ja vääryydet olivat tarvittaessa oikaistava. Ruotsalaisilla oli enemmän mukanaan asiakirjoja, sillä Kaarlen ohjeiden mukaisesti neuvottelijoiden oli pyrittävä vetoamaan Kustaa Vaasan aikaisiin rajatarkistuksiin. Venäläiset eivät kuitenkaan tunteneet tai tunnustaneet mitään Pähkinäsaaren rauhan jälkeisiä asiakirjoja, vaikka ruotsalaiset yrittivät niitä esittää. Kun ruotsalaisten vetosivat vanhojen asiakirjojen todistukseen Noisniemellä elokuussa 1595, venäläiset huomauttivat Kaarle-herttuan ounastelujen mukaisesti, että olihan niitä dokumentteja heilläkin. Ruotsalaiset ehtivät nähdä vilaukselta, että venäläisillä oli ”ilman epäilyä” mukanaan jäljennös ruhtinas Jurin ja kuningas Maunun sopimuksesta. Ruotsalaiset pohtivat, että näinköhän venäläiset alkavat vielä vaatia Olavinlinnaa itselleen. Neuvottelut katkesivat kuukaudeksi, kun venäläiset vetäytyivät Pähkinälinnaan ja ruotsalaiset Viipuriin odottamaan lisäohjeita ja hiomaan neuvottelustrategiaansa.²⁸

Neuvottelujen yhdeksi loukkauksiveksi osoittautui sen määrittely, ketkä olivat rajoista riittävän luotettavia todistamaan. Äyräpään Noisniemellä elokuussa 1595 syntynyt kiista ja sen ratkaisu osoittavat, kuinka rajat ymmärrettiin edelleen keskiaikaiseen tapaan ainakin kahdessa merkityksessä, valtakuntien ja talonpoikien rajoina. Ruotsalaiset kyseenalaistivat ”leipäpalasesta” mitä vain todistavien venäläisten talonpoikien luotettavuuden ja samalla koko vastapuolen komission arvovallan, kun venäläisten seurueesta paljastui aiemmin mainittu ”valepajari”. Venäläisten neuvottelijoiden arvovalta oli ruotsalaisten mielestä perusteltua kyseenalaistaa, sillä ”talonpojat kävivät talonpoikien rajoja”. Nyt oli kyse kahden mahtavan valtakunnan rajoista. Noisniemessä osapuolet olivat ainakin yhtä mieltä suurivaltaisista hallitsijoista loukkaavien rajalevottomuuksien ankarasta rangaistavuudesta. Venäläiset huomauttivat heidänkin olevan ”Jumalan lain alaisia”. Äyräpäässä vanhastaan talonpoikaisten hävitysretkien kohteena olleelle kiistanlaiselle osuudelle pystytettiin varoitukseksi hirsipuu. Pohjoisella erämaaosuudella luvattomat metsästäjät ja linnustajat uhattiin hirttää ”lähimpään puuhun”, kalastajat hukuttaa kivi kaulassa järveen.²⁹

Venäläiset ottivat arvovaltansa kyseenalaistamisen varteen, kuten ruotsalaiset huomasivat osapuolten palattua Noisniemellä neuvottelupöytään syyskuussa 1595. Venäläisten seurueeseen oli liittynyt arvokkaan oloinen pajari, joka aluksi tyytyi seuraamaan keskustelua hiljaa taka-alalta. Ruhtinas Ivan Obolinski otti puheenvuoron ja tähdensi ruotsalaisille, että yleiseksi periaatteeksi oli rauhanneuvotteluissa hyväksytty rajojen käyminen luotettavien rajan asukkaiden todistuksen

perusteella. Tähän periaatteeseen Kustaa Vaasan aikaisia dokumentteja heiluttaneet ruotsalaiset eivät nyt halunneet tyytyä. Ruhtinas ilmoitti olleensa henkilökohtaisesti läsnä rauhanneuvotteluissa ja taitavansa ruotsia, saksaa, puolaa, latinaa ja venäjää riittävästi, jotta hän tiesi mitä neuvotteluissa oli puhuttu ja päätetty. Noisniemellä kiistanalainen rajaosuus vahvistettiin Päiväkiven rajapyykillä talonpoikaisin menoin. Eteläisen komission rajankäynnistä on säilynyt kaksi hieman toisistaan poikkeavaa rajaluetteloa, ruotsalaisten ja venäläisten versio. Molempien osapuolten talonpojat vannoivat omat valansa.³⁰

Ja vala meni näin: venäläinen tiakka oli laatinut kirjeen, jossa heidän väärät ja sepitetyt rajansa oli mainittu, ja joita oman valansa tehneet suomalaiset talonpojat eivät hyväksyisi. Vala tehtiin Noisniemen Päiväkivellä, joka sijaitsee Vuoksessa. Seremoniassa neljä talonpoikaa oli polvillaan, heille luettiin vala, maahan piirrettiin risti ja he kaivoivat maasta neljä palaa turvetta. Ristinsuutelemisen jälkeen kukin asetti turpeen päänsä yläpuolelle ja he lausuiivat venäläisittäin, suomalaisten talonpoikien huvitukseksi, näillä sanoilla: niin kuin tätä multaa kannan, tulee meistä itsestämmekin multaa.

Yleinen neuvottelutaktiikka oli molemmilla osapuolilla saman ”ei se hullu ole, joka pyytää”-periaatteen mukainen. Viipurin linnan Mats Larsson Kruus kehotti Gödik Finckelle heinäkuussa 1595 jättämään tinkivaraa raivaamalla maastoon mahdollisimman itäiset linjaukset, sillä oletettavasti venäläiset raivasivat tahollaan ”toisia rajoja, joita arvelivat Savossa olevan”. Epäselvyyksistä ja yksittäisistä kiista-alueista huolimatta asutus ja nautinta olivat rajalla niin vakiintuneita, että todella vaikeita ristiriitoja syntyi neuvotteluissa jopa yllättävän vähän. Rauhansopimuksen vahvistavan rajankäynnin ei haluttu kummallakaan puolella kaatuvan enää pikkukiistoihin. Arvid Tönnessonin mukaan venäläiset luopuivat lopulta ihmeen helposti alkuperäiseen Pähkinäsaaren rauhansopimukseen perustuneesta vaatimuksestaan Savon rajankäynnin aloittamisesta Parikkalan Särkilahdelta, kun heille vain ilmoitti yksinkertaisesti ”ei”. Molemmille osapuolille toki kelpasivat rajankäynnissä saavutetut pienetkin voitot, jos vastapuolen otteen herpaantuminen antoi siihen mahdollisuuden. Yksi Kaarlen neuvotteluohjeiden varoituksista toteutui Fincken delegoitua rajankäynnin vaivalloisempia maasto-osuuksia alaisilleen, jotka venäläisten johdattamina hakkailivat eräällä osuudella maastoon kruunuja ja ristejä ruotsalaisille epäedullisesti Tervalammen ja Tervajärven sekaantumisen vuoksi. Linnanvouti raivostui ja järjesteli tapahtuneesta jälkikäteen linnaoikeuden istunnon.³¹

Ruotsalaiset kiistelivät rajoista myös keskenään. Eteläisen komission työtä päättelössä olleet Käkisalmen Lars Torstensson ja Viipurin Mats Larsson lähettivät Finckelle Parikkalan

Koitsanlahdesta kirjesetelin, jonka ärtynyttä sävyä tuttavallinen sinuttelu korosti. Fincke halusi Jääsken talonpojat linnaläänien rajalle Varpavuorelle selvittelemään Savon vastaista rajaa. Säätyveljien mielestä asiaan oli turha palata, sillä he olivat jo paikalla käyneet. Siellä oli asianmukaiset rajamerkit, joten: ”Emme voi muuta vastata, kuin että rakas veljemme oikaisee itseään tässä asiassa, eikä pyydä sellaista, mikä väärin on”. Lisäksi ruotsalaisten leiriin oli ilmaantunut Olavinlinnasta valtuuskirjeetön Tapani-niminen ”tomppeli” (åsznepannan), joka oli painellut suoraan venäläisten puheille ja viihtynyt heidän leirissään paloviinatarjoilujen parissa. Millä asialla sittemmin Fincken määräämässä rajankäynnissä Tervalammin osuudella epäonnistunut, tulkki Tapani Matinpojaksi tunnistavissa oleva mies oli, mitä puheltiin ja millä kielellä, oli jäänyt etelän komissaareille hämäräksi.³²

Fincke pyrki tilaisuuden tullen työntämään rajaa itään ja siinä hän onnistui, mutta näin tehdessään hän joutui toraan Käkisalmen linnanvoudin Lars Torstensson Ramin kanssa. Fincke ei peitellyt, että hän halusi Savon verotuloja nielleestä Käkisalmen linnan ylläpidosta mahdollisimman nopeasti eroon. Fincke ja Torstensson olivat ottaneet Käkisalmen linnan asiasta ja rajaloukkauksista yhteen jo ennen Täyssinän rauhaa. Torstensson oli tällöin avoimesti vähätellyt Kustaa Vaasan aikaisten, vahvistamattomien rajatarkistusten merkitystä ja nimittänyt niitä pisteliäästi ”Gustaf Fincken rajoiksi” Gödik Fincken Olavinlinnan voutina toimineen isän mukaan. Linnanvoudit kamppailivat keskenään niukoista resursseista ja siinä samalla joutui peliin oma arvovalta.³³

Lars Torstensson lähetti keskisen komission herroille syyskuussa 1595 sävyltään kiihkeän kirjeen, jossa hän torjui kaikki yritykset ”vanhojen hyvien rajojen” muuttamiseksi. Venäläisille jo aiemmin suuttunut Ram oli syvästi loukkaantunut väitteestä, jonka mukaan hän tai hänen edeltäjänsä Erik Tönnesson (Wildeman) olisivat rajansiirto mielessään poltattaneet Särkilahden kylän, josta venäläiset olisivat halunneet aloittaa Savon vastaisen rajankäynnin. Osansa arvostelusta saivat savolaiset ja heidän linnanvoutinsa Fincke, jotka näyttäytyivät yhtä häikäilemättöminä kuin venäläiset yrittäessään tunkea Käkisalmen puolelle. Käkisalmen lääni oli Ramin mukaan luovutettava tarkalleen niillä rajoilla, joilla sen Juhana-kuningas oli valloittanut. ”Kapinointi” (mytewrij) savolaisten, jääskeläisten ja Käkisalmen karjalaisten välillä jatkui Savon osuuden rajankäynnin vahvistamisen jälkeenkin.³⁴

Pohjoisessa rajaneuvottelijoiden lähtökohdat olivat maantieteellisesti huikean kaukana toisistaan, kun venäläiset esittivät ensin rajaa Pohjanlahteen ja ruotsalaiset tavoittelivat alueensa ulottamista Kuolaan. Myös pohjoisen neuvotteluissa sopu syntyi tosiasiat hyväksymällä. Mauritz Jöransson tukeutui Gerdt Jostingin talven 1595 tiedusteluretken tuloksiin ja piti lähtökohtana ”vanhojen ruotsalaisten pirkkamiesten ja asukkaiden” kertomuksia. Lapin asukkaiden todistuksen mukaan

ruotsalaisten veronkanto-oikeus ei ulottunut Kuolaan, vaikka pirkkalaisekspansiota itään oli joskus huonolla menestyksellä yritetty. Veronkantajat oli ajettu pois ”iskuina ja lyönneinä”.³⁵

Mauritz Jöransson kirjoitti memoriaalissaan, että Maanselällä oli liikkumaton kivi, jonka ”nimeä en nyt muista”. Vanhastaan kiveä oli pidetty Pohjanmaan ja Venäjän rajana. Maanselän rajakiveltä oli tarkoitus lähteä ”narun ja kompassin” avulla vetämään valtakuntien välistä ensimmäistä lineaarista rajalinjaa ”liikkumattomien” mäkien, kivien ja järvien kautta Inarinjärvelle ja Jäämerelle saakka. Komissaarit eivät itse henkilökohtaisesti voineet käydä kaikissa paikoissa, joten pohjoisin rajankäynti jäi molempien puolien asukkaiden varaan. Merkitsemistyö aloitettiin, mutta sitä ei koskaan saatu ulotettua Jäämerelle asti erimielisyyksien vuoksi. Maanselän kiven itälaitaan hakattiin Venäjän ”nimenä” risti ja länsisivulle Ruotsin kolme kruunua, ”muistoksi ikuisiksi ajoiksi”. Rauhasta ja rajalinjasta tuli kovasti lyhyempikestoinen kuin ”niin kauan kuin maailma on olemassa”, mutta komissioiden hakkauttamat rajamerkit sitä hyvinkin voivat olla.³⁶

Tielle, jota pitkin venäläiset ja äyräpääläiset kulkivat hävitysretkillään ”murhaten, polttaen ja varastaen”, pystytettiin varoitukseksi hirsipuu. Lähde: Svenska Riksarkivet: Gränskartor, Gränskommissionen 1595-1596, SE/RA/81007/3/3.1/0005:00001 (1595-1599)

Alkuperäislähteet

Riksarkivet (RA), Tukholma

Muscovitica

Vol 543: Gränskommissioner, brev och handlingar 1595 – 1596

Painetut alkuperäislähteet

Sveriges traktater 1903, Sveriges traktater med främmande magter jemte andra dit hörande handlingar: 5:1, 1572 – 1632. Stocholm: Utg. af O.S. Rydberg och C. Hallendorff.

Kirjallisuus

Elgenstierna, Gustaf 1925 – 1936, Den introducerade svenska adelns ättartavlor 1 – 9. Stockholm.

Impola, Henrik 2011, Frälset och dess rusttjänst i Finland på 1500-talet. Helsingfors: Genealogiska samfundet i Finland.

Julku, Kyösti 1987, Suomen itärajan synty. Rovaniemi: Pohjois-Suomen historiallinen yhdistys.

Katajala, Kimmo 2010, Viipurin Karjala rajamaakuntana. Teoksessa: Viipurin läänin historia: 3, Suomenlahdelta Laatokalle. Lappeenranta: Karjalan kirjapaino.

Katajala, Kimmo 2012, Drawing Borders or Dividing Lands? The Peace Treaty of 1323 Between Sweden and Novgorod in a European Context. *Scandinavian Journal of History* 01 February 2012, Vol.37(1), 23 – 48.

Kirkinen, Heikki 1976, Karjala idän ja lännen välissä: 2, Karjala taistelukenttänä. Helsinki: Suomen historiallinen seura: Kirjayhtymä.

Korpela, Jukka 2006, Keskiaikainen itäraja läpi itäisen Fennoskandian metsävyöhykkeen: mikä se on! *Historiallinen aikakauskirja* 104 (2006): 4, s. 454 – 469.

Korpela, Jukka 2011, Kohtaaminen, konflikti, raja, rauha ja sota keskiajan periferiassa. Ennen ja nyt 1/2011. <http://www.ennenjanyt.net/2011/04/kohtaaminen-konflikti-raja-rauha-ja-sota-keskiajan-periferiassa/>

- Koskinen, Ulla 2011, Hyvien miesten valtakunta. Arvid Henrikinpoika Tawast ja aatelin toimintakulttuuri 1500-luvun lopun Suomessa. Helsinki: SKS.
- Laakso, Ville 2013, Kiveen kirjoitettu: Ruotsin ja Venäjän väliset historialliset rajamerkit arkeologian valossa Historiallinen aikakauskirja 111 (2013): 4, s. 467 – 476.
- Lahtinen, Anu 2007, Sopeutuvat, neuvottelevat, kapinalliset. Naiset toimijoina Flemingin sukupiirissä 1470-1620. Helsinki: SKS.
- Lappalainen, Mirikka 2009, Susimessu: 1590-luvun sisällissota Ruotsissa ja Suomessa. Helsinki: Siltala.
- Lappalainen, Pekka 1970, Säämingin historia: 1: 1. Sääminki: Säämingin kunta ja Säämingin seurakunta.
- Luukko, Armas 1954, Pohjois-Pohjanmaan ja Lapin historia: 2, Pohjois-Pohjanmaan ja Lapin keskiaika sekä 1500-luku. Oulu: Pohjois-Pohjanmaan maakuntaliiton ja Lapin maakuntaliiton yhteinen historiatoimikunta.
- Matikainen, Olli 2016, Gödik Fincke ja aatelin ryhmäidentiteetin kriisi 1590-luvulla. Teoksessa: Sulkunen, Irma, Niemi, Marjaana, Katajala-Peltomaa, Sari (toim.), Usko, tiede ja historiankirjoitus: suomalaisia maailmankuvia keskiajalta 1900-luvulle. Helsinki: SKS.
- Pirinen, Kauko 1982, Rajamaakunta asutusliikkeen aikakautena 1534-1617. Savon historia II:1. Kuopio: Kustannuskiila.
- Pohjolan-Pirhonen, Helge 1973, Olavinlinnan historialliset vaiheet. Savonlinnan: Pyhän Olavin kilta.
- Tarkiainen, Kari 1980, De Finckeska kopieböckerna – ett unikt avskriftsarkiv. Historisk tidskrift för Finland 65(1980): 1, 40 – 61.
- Tarkiainen, Kari 1986, Se vanha vainooja: käsitykset itäisestä naapurista Iivana Julmasta Pietari Suureen. Helsinki: Suomen historiallinen seura.
- Tawaststjerna, Werner 1929, Pohjoismaiden viisikolmattavuotinen sota: sotavuodet 1590-1595 ja Täyssinän rauha. Helsinki: Suomen historiallinen seura.
- Viinanen, Voitto 2011, Pähkinäsaaresta rajat ”kolmen kuninkaan” Lapinmaahan. Ennen ja nyt 1/2011. <http://www.ennenjanyt.net/2011/04/pahkinasaaresta-rajat-”kolmen-kuninkaan”-lapinmaahan/>

-
- ¹ Eteläisen komission memoriaali neuvotteluista venäläisten kanssa 14.10.1595. Acta på råransakningen emillan wijborgz, nötheborgz och kexholms lhänn...RA Muscovitica. Gränskommissioner 1595 – 1596.Gränsen från Finska viken till Varpavuori.
- ² Täyssinän rauhansopimus painettuna: Sveriges Traktater 1903, 79 – 90; Tawaststjerna 1929, 415 – 421.
- ³ Komissioiden rajakirjeet painettuna: Sveriges Traktater 1903, 94 – 110. Yleisesitys Täyssinän rauhan rajalinjasta: Julku 1987, 298 – 365, Ks. myös Kirkinen 1976, 198 – 213; Katajala 2010, 191 – 193; Pirinen 1982, 19 – 41, 645 – 654; Luukko 1954, 782 – 786; Viinanen 2011. Täyssinän rauhan rajamerkkien arkeologiasta: Laakso 2013, 467 – 476.
- ⁴ Ruotsin 1590-luvun sisäisen kriisin tapahtumahistoriasta ja keskeisistä henkilöistä, Ks. Lappalainen 2009.
- ⁵ Kaarle-herttuan ohjeet komissaareille 16.6.1595. RA Muscovitica Gränskommissioner 1595 – 1596. Registratur.
- ⁶ Kaarle-herttuan ohjeet komissaareille 16.6.1595. RA Muscovitica Gränskommissioner 1595 – 1596. Registratur; vrt. Tawaststjerna 1929, 436.
- ⁷ Komissioiden aatelisjäsenten biografiset tiedot perustuvat teoksiin: Elgenstierna 1925 – 1936; Impola 2011.
- ⁸ Finckestä: Pohjolan-Pirhonen 1973, 346 – 492; Matikainen 2016, 397 – 424; Tavastista: Koskinen 2011.; Flemingestä: Lahtinen 2007.
- ⁹ Pohjolan-Pirhonen 1973, 321 – 345; Lappalainen 2009, 212, 251, 256 – 257.
- ¹⁰ Hans Hansson Gödik Finckelle 3.8.1595. RA Muscovitica Gränskommissioner. Gränsen från Varpavuori till Pisamäki; Tawaststjerna 1929, 464 – 467; Luukko 1954, 780 – 782; Julku 1987, 305; Lappalainen 2009, 148 – 149; Matikainen 2016, 417 – 418.
- ¹¹ Tarkiainen 1986, 38 – 53; Tawaststjerna 1929, 308 – 318. Ks. myös Korpela 2011.
- ¹² Eteläisen komission memoriaali neuvotteluista venäläisten kanssa 14.10.1595. RA Muscovitica Gränskommissioner 1595 – 1596 Gränsen från Finska viken till Varpavuori; vrt. Tawaststjerna 1929, 436 – 441; Kirkinen 1976, 198 – 202; Katajala 2010, 190 – 191.
- ¹³ Eteläisen komission memoriaali neuvotteluista venäläisten kanssa 14.10.1595. RA Muscovitica Gränskommissioner 1595 – 1596. Gränsen från Finska viken till Varpavuori; Eteläinen komissio Keskiselle komissiolle 9.10.1595; RA Muscovitica Gränskommissioner 1595 – 1596.Commissariernes concepter.
- ¹⁴ Lappalainen 2009, 70 – 74; Koskinen 2011, 373. Aatelin identiteetistä 1500-luvulla laveammin: Lahtinen 2007; Koskinen 2011.
- ¹⁵ Eteläisen komission memoriaali neuvotteluista venäläisten kanssa 14.10.1595. RA Muscovitica Gränskommissioner 1595 – 1596. Gränsen från Finska viken till Varpavuori.
- ¹⁶ Memoriaali pohjoisten komissioiden käymistä keskusteluista 13.8.1595.RA Muscovitica. Gränsen från Pisamäki till Ishavet; Venäläisten saksankielinen kirje ruotsalaisille (päiväämätön, elokuu 1595). RA Gränskommissioner 1595 – 1596. Strödda handlingar; Tawaststjerna 1929, 468 – 469; Luukko 1954, 780; Julku 1987, 342 – 347.
- ¹⁷ Hans Hanssonin memoriaali 13.8. 1595. RA Muscovitica Gränskommissioner 1595 – 1596. Gränsen från Pisamäki till Ishavet.
- ¹⁸ Didrick Persson Måns Nilssonille (päiväämätön). RA Muscovitica Gränskommissioner 1595 – 1596. Gränsen från Pisamäki till Ishavet; Tawaststjerna 1929, 478 – 480, 516 – 518.
- ¹⁹ Tarkiainen 1980, 40 – 61.
- ²⁰ Vrt. Pohjolan-Pirhonen 1973, 379 – 392.
- ²¹ Koskinen 2011, 361 – 378.
- ²² Hans von Oldenburg Gödik Finckelle 27.3.1596. RA Muscovitica Gränskommissioner 1595 – 1596.Gränsen från Varpavuori till Pisamäki.
- ²³ Gödik Fincke Sven Baggelle 5.1.1596; Pohjoinen komissio Gödik Finckelle 13.1.1596; Gödik Fincke Arvid Tawastille 23.1.1596; Mauritz Jöransson Gödik Finckelle 3.2.1596; Gödik Fincke Juhana Laurinpojalle 24.2.1596. RA Muscovitica Gränskommissioner 1595 – 1596.Gränsen från Pisamäki till Ishavet; Tawaststjerna 1929, 472 – 478; Pohjolan-Pirhonen 1973, 389 – 391; Pirinen 1982, 650.

-
- ²⁴ Klaus Hermansson Fleming ja Jöran Henriksson Horn Gödik Finckelle ja Arvid Tawastille 30.6.1595; Sven Bagge Gödik Finckelle 20.12.1595. RA Muscovitica Gränskommissioner 1595 – 1596.Gränsen från Varpavuori till Pisamäki; Pohjolan-Pirhonen 1973, 381 – 382; Pirinen 1982, 647; Koskinen 2011, 363 – 372.
- ²⁵ Klaus Eriksson Fleming Gödik Finckelle 3.8.1595; Klaus Fleming Gödik Finckelle 26.11.1595. RA Muscovitica Gränskommissioner 1595 – 1596.Gränsen från Varpavuori till Pisamäki; Tawaststjerna 1929, 449; Koskinen 2011, 370 – 371.
- ²⁶ Gödik Fincke Kaarle-herttualle 25.10.1595; Kaarle-herttua Gödik Finckelle 18.12.1595. RA Muscovitica Gränskommissioner 1595 – 1596.Gränsen från Varpavuori till Pisamäki; Matikainen 2016, 416.
- ²⁷ Gödik Fincke Mats Larssonille (päiväämätön, heinäkuu 1595?). RA Muscovitica Gränskommissioner 1595 – 1596. Commissariernes concepter; Sveriges traktater 1903, 86; Pähkinäsaaren rauhan rajasta: Julku 1987, 101 – 151; Korpela 2006, 454 – 469; Katajala 2012, 23 – 48.
- ²⁸ Eteläisen komission memoriaali neuvotteluista venäläisten kanssa 14.10.1595. Acta på råransakningen emillan wijborgz, nötheborgz och kexholms lhänn... RA Gränskommissioner 1595 – 1596. Gränsen från Finska viken till Varpavuori.
- ²⁹ Eteläisen komission memoriaali neuvotteluista venäläisten kanssa 14.10.1595. Acta på råransakningen emillan wijborgz, nötheborgz och kexholms lhänn... RA Muscovitica Gränskommissioner. Gränsen från Finska viken till Varpavuori; Mauritz Jöranssonin memoriaali pohjoisten komissioiden neuvotteluista: Till minnesrättelse och underwisningh om then rågång som giordt och besluten bleef...RA Muscovitica. Gränskommisioner 1595 – 1596. Gränsen från Pisamäki till Ishavet.
- ³⁰ Eteläisen komission memoriaali neuvotteluista venäläisten kanssa 14.10.1595. Acta på råransakningen emillan wijborgz, nötheborgz och kexholms lhänn... RA Gränskommissioner 1595 – 1596.Gränsen från Finska viken till Varpavuori.
- ³¹ Eteläinen komissio Keskiselle komissiolle 9.10.1595. RA Muscovitica Gränskommissioner 1595 – 1596.Gränsen från Varpavuori till Pisamäki; Tawaststjerna 1929, 457 – 458; Pohjolan-Pirhonen 1973, 387 – 388; Katajala 2010, 192 – 193; Koskinen 2011, 376 – 377.
- ³² Lars Torstensson ja Mats Larsson Gödik Finckelle 12.10.1595.RA Muscovitica Gränskommissioner 1595 – 1596. Gränsen från Varpavuori till Pisamäki.
- ³³ Gödik Fincke Lars Torstenssonille 9.11.1594. RA Muscovitica Gränskommissioner 1595 – 1596.Commissariernes concepter; Lappalainen 1970, 450 – 452; Pohjolan-Pirhonen 1973, 375 – 376; Kirkinen 1976, 202 – 206; Pirinen 1982, 645.
- ³⁴ Lars Torstensson Keskiselle komissiolle 18.9.1595. RA Muscovitica Gränskommissioner 1595 – 1596. Gränsen från Varpavuori till Pisamäki.
- ³⁵ Mauritz Jöranssonin memoriaali pohjoisten komissioiden neuvotteluista: Till minnesrättelse och underwisningh om then rågång som giordt och besluten bleef... ; Lapin asukkaiden antama todistuskirje Lapin raja- ja verotusoloista 24.3.1596. RA Muscovitica Gränskommisioner 1595 – 1596.Gränsen från Pisamäki till Ishavet; Tawaststjerna 1929, 473 – 475; Luukko 1954, 783 – 786.
- ³⁶ Mauritz Jöranssonin memoriaali pohjoisten komissioiden neuvotteluista: Till minnesrättelse och underwisningh om then rågång som giordt och besluten bleef...RA Muscovitica. Gränskommisioner 1595 – 1596.Gränsen från Pisamäki till Ishavet; Tawaststjerna 1929, 476 – 492.